

Yilter, S. – Kurtulmuş, H. (2025). Mesîhî ve Bibliyografyası. *Amasya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi (ASOBİD)*. 10 (17), s. 179-204

Mesîhî Hakkında Bir Bibliyografya Denemesi

A Bibliography Essay About the Mesîhî

Doç. Dr. Sait Yilter*
Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi
syltr71@gmail.com

Yüksek Lisans Öğrencisi Hilal Kurtulmuş**
Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi
hilalkurtulmus06@outlook.com

Öz

Mesîhî, Sultan II. Bâyezîd devrinin önemli şairlerinden biridir. Samimi bir dil ile yazdığı şiirlerle kendine has bir rindâne üslubu olan Mesîhî, Necâtî Bey'den sonra ve Bâkî'den önce klasik şiirin dikkat çeken şairlerinden biridir. 1450-1600 yılları klasik şiirin gerçek başlangıç ve olgunlaşma dönemidir. Bu yıllar, şair Mesîhî'nin yaşadığı döneme denk gelir. Kaynaklar, edebiyatın klasik şeklini kazandığı bu dönemde şiirin gelişimine onun da katkı sağladığı hususunda uzlaşır. Klasik şiirin gelişme döneminde bariz olarak görülen bu etki devrin şairleri ile sonraki yüzyıllarda şairler üzerinde etkili olmuştur. Günümüz teknolojisinde şairler hakkında yapılmış çalışmaların tamamını tespit etme ve kayıt altına almanın en kolay yolu bibliyografya çalışmalarıdır. Bir başlık altında önceden yapılmış çalışmaları içermesi bakımından önemli kaynaklardan biri olan bibliyografyalar, aynı zamanda birer araştırma konusu hâline gelmiştir. Bu çalışmada klasik Türk edebiyatı şairlerinden Mesîhî'nin bibliyografyası hazırlanmıştır. Bu çalışma, basılı ve elektronik kaynaklar taranarak hazırlanmıştır. Tespit edilen kaynaklar tasnif edilmiş ve uygun başlıklar altında sıralanmıştır. Mesîhî ve eserleri hakkındaki yazma eserler, yüksek lisans ve doktora tezleri, makaleler, kitaplar, bildiriler, ansiklopedi ve sözlük maddeleri ile yabancı dillerdeki yayınlar bu çalışmanın temel konusunu oluşturmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Klasik Türk Edebiyatı, Mesîhî, Hayatı ve Edebi Kişiliği, Şiir, Bibliyografya

* ORCID: 0000-0003-3741-5712

** ORCID: 0009-0004-8692-9060

Abstract

Mesihi is one of the important poets of the Sultan Bayezid II. period. Mesihi, who had a unique rhythmic style with the poems he wrote in a sincere language, is one of the remarkable poets of classical poetry after Necati Bey and before Baki. The years 1450-1600 were the real beginning and maturation period of classical poetry. These years coincide with the period in which the poet Mesihî lived. Sources agree that he also contributed to the development of poetry in this period when literature gained its classical form. This influence, which was clearly seen during the development period of classical poetry, had an impact on the poets of the period and the poets in the following centuries. In today's technology, the easiest way to identify and record all studies on poets is through bibliography studies. Bibliographies, which are one of the important resources in terms of containing previous studies under a title, have also become a research subject. This study presents the the bibliography of Mesihi, one of the poets of classical Turkish literature. This study was prepared by scanning printed and electronic resources. The identified sources were classified and listed under appropriate headings. Manuscripts, master's and doctoral theses, articles, books, proceedings, encyclopedia and dictionary articles and publications in foreign languages about Mesihi and his works constitute the main subject of this study.

Keywords: Classical Turkish Literature, Mesihi, His Life and Literary Personality, Poem, Bibliography.

Giriş

Bilimsel çalışmalar, daha önce üzerinde herhangi bir çalışma yapılmamış konuların tespiti ile başlar, yani her bilimsel çalışma bir eksikliği giderme iddiasında olmalıdır. Tespit edilen konuya hâkim olmanın yanında konuyla ilgili kaynakları ve literatürü de iyi bilmek gerekmektedir. Konuyla ilgili daha önce yapılmış çalışmaların tamamına ulaşmak, bu çalışmalara hangi bakımlardan katkı sağlanacağına da yön verir. Konu ile ilgili elde edilen tüm veriler analiz edilerek çalışma olgunlaştırılır. Bu doğrultuda bibliyografyalar araştırmacıların en önemli yardımcısı konumundadır.

Bibliyografya, Eski Yunancada “kitap” anlamındaki (biblios) ile “yazma, tarif etme” anlamındaki (grapho/graphein) kelimelerinden oluşmuştur. Bibliyografya “muhteviyatı kitaplar olan ilim dalı, muayyen bir husustaki yayınlar bütünü, akademik bir çalışmada yararlanılmış eserlerin dizelgesi ve kaynakça” (Ayverdi, 2006, s. 359) şeklinde tanımlanmıştır. Teknolojik gelişmeler bilgiye ve kaynaklara ulaşma konusunda büyük kolaylıklar sağlamıştır. Küresel çapta akademik bilgi üretim hızının artması

bibliyografya çalışmalarını da bir ihtiyaç hâline getirmiştir. Teknolojik imkânlar, araştırmacıların arzu ettikleri her türden esere hızlıca ulaşmasını sağlarken, kütüphane ve arşiv kataloglarını tarama işlemi de bir zaman kaybı ve külfet olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu durum bibliyografya çalışmalarının önemini artırmaktadır. Çünkü vakit tasarrufunun yolu bu tür çalışmalardan geçmektedir (Yılmaz, 2016, s. 379). Bilimsel alanlarda yapılan çalışmaların hızla artması, sınırsız kaynakların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bilgi üretimi hızlı bir şekilde artmaya devam ettiği sürece tüm kaynaklara ulaşmak büyük bir sorun hâline gelmektedir. Bu nedenle karmaşaya sebebiyet vermemesi adına bibliyografya çalışmaları önem kazanmaya başlamıştır. Bibliyografik araştırmalar daha önce çalışılmamış orijinal konuların tespitinde kolaylık sağlamaktadır. Ayrıca araştırmalarda nelere ağırlık verileceğine ve hangi konularda eksiliklerin olduğuna rehberlik etmektedir. Bu tür çalışmalar bir konu veya sanatçı hakkında yapılmış makale, kitap, ansiklopedi ve sözlük maddeleri, bildiriler, tez çalışmaları ile yazma eserlere ulaşma imkânı sunmaktadır. Teknolojik gelişmelerle birlikte kaynaklara erişim kolaylığı sağlanırken her geçen gün sayısı artan akademik çalışmalar, ortaya konulan ürünlerin takibini zorlaştırmakta ve bibliyografya çalışmalarının da yeni eklemelerle revize edilmesini gerektirmektedir.

Mesîhî ile ilgili bu bibliyografya denemesi giriş, iki bölüm, sonuç ve kaynakçadan oluşmaktadır. Giriş bölümünde konu hakkındaki literatüre yer verilmiştir. İlk bölümde Mesîhî'nin hayatına kısaca değinilmiş, edebi edebî kişiliği ve eserleri hakkında bilgiler verilmiştir. İkinci bölümde Mesîhî ile ilgili el yazmaları, tezler, makaleler, bildiriler, kitaplar, ansiklopedi ve sözlük maddeleri bibliyografyaya eklenmiştir. Sonuç bölümünde elde edilen veriler doğrultusunda genel bir değerlendirme yapılmıştır. Makalenin hazırlanmasında faydalanılan diğer eserler ise kaynakça kısmında yer almaktadır.

1. MESÎHÎ

1.1. Hayatı

Doğum tarihi hakkında kaynaklarda fazla bilgi bulunmayan Mesîhî, Üsküp yakınlarındaki Priştine’de doğmuştur. Kaynaklarda Mesîhî’nin ailesiyle ilgili herhangi bir bilgi bulunmaz. Mesîhî eserlerinde de ailesi hakkında hiçbir bilgi vermemiştir. Şair büyük bir ihtimalle çocukluk ve gençlik yıllarını Rumeli’de geçirmiş, iyi bir eğitim almak amacıyla İstanbul’a giderek medrese eğitimi almıştır. Şairin II. Bayezid döneminde (1481-1512) İstanbul’da bulunduğu tahmin edilmektedir (Mengi, 2020, s. 3).

Sehî, tezkiresinde şairin gençliğinde bir süre sipahilik yaptığını kaydetmiştir. Ancak bunun bir görevlendirme olup olmadığına değinmemiş, şaire bir tımarın verildiğine dair net bir bilgi de vermemiştir. Mesîhî, medrese eğitimi tamamladıktan sonra hattatlığa merak sarmıştır. Şair, genç yaşında hat sanatındaki ustalığı sebebiyle devrin sadrazamı Hâdım Ali Paşa’nın hayranlığını kazanmış, paşanın divan katipliğine atanmıştır. Önceleri Hâdım Ali Paşa’nın takdirini kazanmış olsa da düzensiz yaşamı, içki ve eğlenceye düşkünlüğü sebebiyle Paşa’nın gözünden düşmüş ve itibarını yitirmiştir (Mengi, 2014, s. 1-2). Mesîhî’nin durumu düzeltmek amacıyla mektuplar yazdığını *Cevâbnâme-i Mesîhî* adlı yazmadaki bilgiler doğrulamaktadır. Âşık Çelebi şairin oldukça sefih bir hayat sürdüğünü belirtir. Paşa ne zaman kendisine yazı yazdırmak istese görevi başında bulamaz ve aranmasını emredermiş. Çoğunlukla bir meyhanede bulunan Mesîhî mesleğinde ilerlemek yerine dünyadan keyif almaya bakmıştır. Hâdım Ali Paşa’nın Şah Kulu isyanını bastırmak amacıyla yaptığı savaşta (917/1511) Erdebil’de şehit düşmesi sonucunda Mesîhî hamisiz kalmıştır. Daha sonra intisap etmek için yeni birilerini arayan Mesîhî, Tâcizâde Câfer Çelebi’nin ilgisini çekmeye çalışsa da büyük ihtimalle sefih yaşayışı sebebiyle bunda amacına ulaşamamıştır. Şaire Bosna’da küçük bir tımar verilmiş ancak Mesîhî bu durumdan pek hoşlanmamıştır. Ölümünden önce Yavuz’un himayesine girmeye çalışmış ancak dönemin taht kavgaları ve karışıklıkları sebebiyle bu isteğine ulaşmadan maddi sıkıntılar içinde vefat etmiştir (Kılıç, 2010, s. 809).

1.2. Edebî Kişiliği

Mesîhî âşıkâne ve rindâne şiirler yazmıştır. Bunda dünyevi zevklere düşkün kişiliğinin etkisi büyüktür. Tezkireciler Mesîhî'nin usta bir şair olduğu hususunda anlaşmışlardır. Sehî Bey, Mesîhî'nin başka şairlerde çok fazla olmayan atasözü ve deyim kullanma kabiliyetini dile getirir (İsen, 1980, s. 190). Beyânî, şairin şiirleriyle ölüleri dirilttiği için gökten kendisine "Mesîhî" mahlasının indirildiğini; hayallerinin dikkat çekici, sözlerinin güzelliğinin de benzersiz olduğunu söylemiştir. Mesîhî'nin her biri birer belagat örneği olan şiirleri meşhurdur ve onların nuruyla bütün âlem aydınlanmıştır (Sungurhan, 2017, s. 187). Şairin yaşadığı dönemde klasik şiirde eğlence, içki, haz ve dünyevi zevkler konu edilmiş, felsefi bir bakış açısı öne çıkmıştır. Mesîhî devrinin diğer şairleri gibi bu konulardan etkilenmiştir. Âşık Çelebi, Mesîhî'yi Zâtî'ye tercih ettiğini dile getirmiştir. Zâtî, usta bir şairdir ancak Mesîhî samimi, açık ve ince hayallerle süslü şiirleri bakımından ondan üstündür (Mengi, 1974, s. 111). Aynı doğrultuda Latîfî'nin de tespitleri bulunmaktadır. Latîfî, Zâtî ile Mesîhî'nin birbirlerini tanıdıklarını ve Zâtî'nin Mesîhî'yi kendi üslubunu taklit etmekle suçladığını kaydetmiştir. Ayrıca Latîfî, Mesîhî'nin Rumeli şairleri arasında eşsiz ve önde gelenlerden biri olduğunu dile getirmiştir. Benzersiz hayalleri ve sanatlı söyleyişleri ile dikkat çekmiştir. Latîfî, şairin kaside söylemede Selmân ve Zâhir'e; zihninin parlaklığı bakımından Âzerî ve Enverî'ye benzediğini dile getirmiştir (Canım, 2018, s. 484-485). Devrin önemli şairleri olan Ahmet Paşa ve Necâtî ile adı anılan Mesîhî, zengin hayaller, orijinal fikirler ve sanat yeteneğiyle klasik şiirin kalıplaşmış malzemesini, mecazlarını özgün bir bakış açısıyla şiirlerinde kullanmıştır. Kaside yazma konusunda oldukça maharetli olan şair, bu konuda kendisini söz söyleme büyücüsü olarak tanıtmıştır. Latîfî, tezkiresinde şairin inşa ilmiyle uğraştığından, nesirde de başarılı olduğundan ve yüzden fazla mektubunun varlığından bahsetmiştir (Batar, 2017, s. 2-4). Daha çok âşıkâne şiirler yazan Mesîhî; rind-meşrep tabiatıyla hayattan zevk almaya çalışmış, yaşama sevincini samimi bir üslup ile dile getirmiştir. İçkiye düşkünlüğü şiirlerine de yansımış, bu konuda hamileri olan devlet adamlarını da zor durumda bırakmıştır. Şair; âşıkâne, rindâne

üslubuna rağmen tasavvufi kavramları da şiirlerinde kullanmaktan geri durmamıştır. Hatta peygamber sevgisini, sure adlarını ve surelerden iktibasları şiirlerinde görmek mümkündür. Mesîhî, klasik şiirin İran edebiyatına özgü şekil özelliklerini, ortak konularını, hayal dünyasını şiirinde kullanmış; döneminin sosyal yaşantısını, kültürünü, gelenek ve göreneklerini de şiirlerine yansıtmıştır (Madan, 2019, s. 6-9). Diğer klasik şairler gibi iyi bir gözlemci olan Mesîhî, gerçek hayat ile hayal dünyasını birleştirmiş, hüsn-i talil sanatına müracaat ederek okuyucunun güzellik duygusunu harekete geçirmiştir. Şiirlerinden tasavvufi anlamlar çıkarmak mümkün değildir, kullandığı mecazlar gerçek duyguları yansıtmaktadır. Şiirlerinde geleneği, sosyal hayatı, dinî ve tarihî unsurları kullanmaktan çekinmemiştir (Karanalbant, 2023, s. 267). Mesîhî,- diğer klasik şairler- gibi şiire yeni bir tarz getirdiğini, şiirlerinin eşsiz ve benzersiz olduğunu söylemiş, klasik şiir geleneğinden de ayrılmamıştır. Devrinin gelenek, görenek ve adetlerini şiirlerinde işlemesi yönüyle dikkati çekmiştir. Hatta şiirlerinde Rumeli ağızlarından sözlere ve tabirlere de yer vermiştir. Mesîhî'nin şiirlerinde sanatlı söyleyiş kaygısı hissedilmez (Akbudak, 2002, s. 5-6). Âşık Çelebi, Mesîhî'nin Osmanlı şiirinin direklerinden biri olduğunu; Latîfî ise şairin üslubunun seçkin bir nitelik taşıması nedeniyle devrinde tam olarak anlaşılamadığını dile getirmiştir (Mengi, 2005, s. 335). Şiirlerinde sade bir dil kullanmayı tercih eden Mesîhî'nin bu tutumunda yaşadığı dönemde henüz Arapça ve Farsçanın yoğun bir etkiye sahip olmamasının etkisi vardır. Mesîhî'nin *Dîvân*'ındaki mülemma şiirlerinden ve özellikle *Gül-i Sad-Berg*'inden Arapça ve Farsçaya hâkim olduğu rahatlıkla görülmektedir (Mengi, 2004, s. 312). Mesîhî'nin şiirlerinde İranlı şairlerden Feridüddin Attâr, Kemâl-i Hucendî ve Selmân-ı Sâvecî'den bahsettiği ve bu şairleri beğendiği anlaşılmaktadır. Şair, Osmanlı sahası şairlerden ise pek söz etmez ancak onun şehrengizi ve kasidelerine Bâkî başta olmak üzere birçok şairin nazireler yazdığı bilinmektedir.

1.3. Mesîhî'nin Eserleri

Mesîhî'nin sayıca fazla eseri yoktur. Hacimli sayılamayacak bir divanı, bir şehrengizi ve yüz mektupluk bir mensur eser olan *Gül-i Sad-berg*'inden söz edilebilir.

1.3.1. Divân

Mesîhî'nin en önemli eseridir. Mine Mengi tarafından, yurt içi ve yurt dışı el yazması nüshalarından istifade edilerek eserin tenkitli metni doktora tezi olarak hazırlanmış ve bu çalışma Atatürk Kültür Merkezi (AKM) tarafından neşredilmiştir (1995). Mengi'nin hazırladığı *Mesîhî Dîvânı*'nda 289'u gazel bulunmaktadır. *Dîvân*'da ayrıca şairin kaside, terakib-i bent, murabba, kıt'a ve müfret gibi nazım şekilleriyle yazdığı şiirler de yer almaktadır. Mengi'nin neşredilen çalışmasında *Edirne Şehrengizi*'ne gazellerden önce yer verilmiştir. Mesîhî'nin Tâcizâde için yazdığı *Bahariye Kasidesi* ve murabba şeklindeki *Atik Ali Paşa Mersiyesi* dikkat çekicidir. Bu murabba Latinceye ve sonraları birçok Batı diline çevrilmiş önemli bir bahariyedir (Mengi, 2004, s. 312).

Rind söyleyiş tarzı ve meşrebi ile yazılmış gazeller *Dîvân*'ın en değerli kısmını oluşturmaktadır. Samimi bir eda ve sade bir dil, deyim ve atasözleri ile zenginleşmiştir. Mesîhî, Necâtî Bey sonrası ile Bâkî öncesi şiirinin çığır açan şairleri arasında yer alır. Kaynaklar ve bugünkü araştırmalar, edebiyatın klasik biçim kazandığı dönemde şiirin gelişmesine *Mesîhî Dîvânı*'nın değerli katkısını takdir etmektedir (Harmancı, 2022a).

Mesîhî mahalli unsurları şiirlerinde sıkça kullanmıştır. Şiirlerinde dinî ve batıl inanışlar, tıp ve halk hekimliği, âdetler ve gelenekler, meslekler ve meslek erbapları, türlü eşyalar, askerlikle ilgili araç ve gereçler gibi birçok unsurun yer aldığı görülmektedir (Ataseven, 2017, s. 224-236).

Mesîhî; Farsça ve Arapça unsurların henüz etkili olmadığı bir dönemin şairi olduğu için bu dillerdeki tamlamaları nispeten az kullandığı görülmektedir. Buna rağmen şairin özellikle Arapça ayet ve hadis iktibasları yaptığı; Farsça şiirleri ile bu dilde de şiirler yazabildiği görülmektedir. Şairin mülemma şiirleri de bu durumu desteklemektedir. Şairin gerek Rumeli Türkçesini şiirlerine ustalıkla yansıtmaya gerekse Necâtî gibi bir şairin de etkisiyle mahalli unsurlara sıklıkla yer vermesi bir bakıma üslubunu da belirlemiştir. Mesîhî'nin *Dîvânı*'nda sade ve temiz bir üslup ve samimi bir söyleyişle yazdığı şiirler hemen dikkati çekmektedir. *Dîvân*'ın tahlili Yasemin Akbudak tarafından doktora tezi olarak çalışılmıştır (2002). *Mesîhî Dîvânı* ile ilgili olarak Sevil Öge (2001), Kübra Batar (2017), Esra Doğan (2019), Gülten Ekiz (2019),

Hamide Madan (2019), Gülsüm Görgeç (2022) ve Hasan Cihad Karanalbant (2023) tarafından yüksek lisans tezleri hazırlanmıştır.

1.3.2.Edirne Şehrengizi

Asıl adı “*Şehrengîz der-Medh-i Cüvânân-ı Edirne*” olan Mesîhî’ye ait bu çalışma müstakil bir eser değildir ve onun divanında yer almaktadır. Bu eser, Edirne’de II. Bayezid döneminde yazılmış olmalıdır. Edirne’nin güzelliklerinin ve güzellerinin anlatıldığı 178 beyitlik bir mesnevi olup metne ek olarak beşer beyitlik iki gazel ile toplamda 188 beyitten oluşur. “Mefâîlün (2) Feûlün” kalıbıyla yazılmış olan bu eserin edebî yönü kuvvetli değildir, ancak Mesîhî’nin adını duyurması ve edebiyatımızda şehrengiz türünün en eski örneklerinden bir olması bakımından önemlidir. Tıgılı’ya göre (2020, s. 132-143) Türk edebiyatında ilk şehrengiz Mesîhî’ye aittir. Mesîhî’den sonra birçok şair onun bu eserine nazireler yazmışlardır, hatta eserin sonunda bulunan gazellerin benzerlerini diğer şairler de şehrengizlerine eklemişlerdir. *Edirne Şehrengizi*’ndeki bazı beyitlerle daha sonra yazılmış şehrengizlerdeki beyitlerin benzerlik göstermesi, Mesîhî’nin bu eserin çok tanındığına ve sevildiğine işaret etmektedir.

186

Şehrengiz; münacat ile başlar, gece ile gündüzün tasviri, Edirne şehrinin ve güzellerinin tasviri ile devam eder. Eserin sonunda hatime ile tetimme adı verilen iki gazelin yer aldığı bölümler bulunmaktadır.

34 beyitlik münacat bölümünde bir kul olarak acizliğinden, güçsüzlüğünden, günahkârlığından, güzellere karşı zafiyetinden, nefesine düşkünlüğünden, Allah’a karşı vazifelerini yapamayışının verdiği huzursuzluktan dem vuran Mesîhî, sonraki 20 beyitte gece-gündüz tasvirine yer vermiştir. Şair, Edirne’yi tasvir ettiği 17 beyitlik bölümde ise padişahla birlikte Edirne’ye geldiğini söyledikten sonra ayrıntılara girmeden şehrin bağlarından, bahçelerinden, havasından, minarelerinden ve Tunca nehrinden bahsetmiş, sonra şehirdeki güzellerin tavsifine geçmiştir. *Edirne Şehrengizi*’nde toplam 47 güzelin tavsifi yapılmıştır (Kaplan, 2022).

Şehrengizlerin en önemli bölümü güzellerin tasvirlerinin yapıldığı beyitlerdir. Mesîhî, bu kişilerin isimlerini, kendilerinin veya babalarının mesleklerini esprili bir şekilde anlattıktan sonra onların özelliklerini dile getirmiştir. Tanıtılan kimseler genellikle

Müslüman olup toplumun orta tabakasındandır. Bu güzel genç erkekler, genellikle dükkânda çalışanlardan veya işyeri sahiplerinin çocukları arasından seçilmiştir (Mengi, 2020, s. 12). Klasik Türk edebiyatında şehrengiz türünün ilk örneği olması bakımından önemli olan bu eserin -şairin *Divân*'ı ile kıyaslandığında- konuşma diline daha yakın ve sade bir üslupla yazıldığı görülmektedir.

1.3.3. Gül-i Sad-berg

Örnekleri birçok şair tarafından kaleme alınmış olan “*Gül-i Sad-berg*” klasik edebiyatta bir tür olup yüz gazel veya yüz beyitten oluşan kaside, yüz mektup, yüz hadis, yüz beyit gibi eserlere verilen genel addır. “Yüz yapraklı gül” manasına gelen eser, Mesîhî'nin yazdığı yüz kadar mektubundan meydana gelmiştir. Eser; doğum, ölüm, düğün gibi durumlar için tebrik, tavsiye, şikâyet ve teşekkür şeklinde yazılmış yaklaşık yüz kadar mektubu ihtiva etmektedir. Eserde “şefkatnâme, talebnâme, irsalnâme, şevknâme, tehniyetnâme, i'lâmnâme, şikâyetnâme, cevabnâme, şükürnâme, ta'ziyetnâme, ıyâdetname ve da'vetnâme” başlıklarından oluşan on iki farklı türden mektup yer almaktadır (Derdiyok, 1996, s. 14/225).

Eserde yer alan mektupların biçim özellikleri genel olarak aynıdır. Yalnızca rütbe ve makam olarak farklı şahıslara yazılan mektuplarda bazı biçimsel farklılıklar görülmekle birlikte mektuplarda; elkâb, ibtidâ, tahallüs, talep, intihâ, dua ve imza olmak üzere yedi bölüm bulunmaktadır. Genel olarak ibtidâ adı verilen ve içerisinde saygı ve selam sözleri ile başlayan bir girişle başlayan mektuplar, talep bölümüne geçişi sağlayan tahallüs ile devam ederken talep bölümü mektubun yazılış amacına yönelik olduğu için bir duygu, bir istek, bir düşünce yahut haberi içermektedir. Mektuplar, intihâ bölümü ve Mesîhî'nin imzası ile sonlanmaktadır (Harmancı, 2022b).

Mübalağa, istifham, telmih gibi sanatlı bir üslup ile yazılmış olan *Gül-i Sad-berg*'de atasözü, deyim, mecaz, seci ve aliterasyonlara sıkça yer verilmiştir. Müellifin sanatını gösterme çabasının hissedildiği eserde, bilgi vermek amacıyla sade bir dilin de kullanıldığı görülmektedir.

Gül-i Sad-berg'de biri Türkçe, diğeri Farsça iki mısra, biri Türkçe, biri Arapça ve üçü Farsça olmak üzere beş beyit ile mesnevi nazım şekli kafiyesiyle yazılmış beş beyitlik bir

manzume bulunmaktadır. Bu manzum parçalar şairin duygularının daha baskın hissedildiği, sevgi, bağlılık gibi duyguların ifade aracı olarak metne dâhil edilmiştir (Harmancı, 2022b).

Eser üzerine Çetin Derdiyok tarafından yapılmış bir doktora çalışması da bulunmaktadır (1994).

2. MESÎHÎ BİBLİYOGRAFYASI

Mesîhî ve eserleri üzerine hazırlanmış olan bu çalışmada öncelikle yazmaların tespit edilmesi amaçlanmıştır. Bu doğrultuda resmi yazma eserler veri tabanından (<https://portal.yek.gov.tr/>) taramalar yapılmıştır. Yapılan taramalarda öncelikle şairin *Dîvân'ı*, *Edirne Şehrengîzi (İşret-nâme)* ve *Gül-i Sad-berg* gibi eserlerinin yazmaları ve özelliklerine ulaşılmaya çalışılmıştır. Taramalarda Mesîhî ile doğrudan ilgili olan ancak kaynaklarda ona ait olduğuna dair kayıtların bulunmadığı yazmalar da bibliyografyaya dâhil edilmiştir. *Mesîhî Dîvânı*'nda yer alan ancak kayıtlarda bazen müstakil bir esermiş gibi görünen kaside, şehrengîz, bahariye, muamma, gazeliyyât, mesnevi, müseddes gibi metinlerin bulunduğu yazmalar listeye eklenmiştir. Mesîhî'ye ait şiir ve inşa örneklerinin bulunduğu şiir ve fevâid mecmuaları çalışmaya dâhil edilmiştir. Şiir meraklıları tarafından hazırlanan şiir ve fevâid mecmualarında da klasik şairlere ait eserlere yer verilmesi sıradan bir durumdur. Nitekim bu doğrultuda Mesîhî'ye ait şiir örneklerine *Mecmûa-i Eş'âr*, *Cönk*, *Seçme Şiirler*, *Eş'âr-ı Muntelhâbe* gibi eserlerde rastlanmaktadır. Bu nedenle bu türden yazma eserlerin künyeleri çalışmaya alınmıştır. Özellikle şiir mecmualarında (mecmûa-i eş'âr) şairlerin divanlarında yer almayan kimi eserlerine/şiirlerine rastlanması bakımından bu türden yazmalar önem arz etmektedir. Şiir mecmualarında şairler hakkında ilginç kayıtlara rastlanılmaktadır. Mecmualar şiir ve inşa örneklerini barındıran "eş'âr ve fevâ'id" tarzında da olabilir. Oluşturulan bibliyografyada bulunan bu tarz eserlerde Mesîhî'ye ait şiir ve inşa örnekleri yer almaktadır. Yurt dışında bulunan yazma eserlerin mikrofilmleri de son yıllarda kütüphane kataloglarına girmiştir.

Bazı mecmualarda *Mesîhî Dîvânı*'nın neredeyse tamamı yer alabilmektedir. Örneğin *Mecmûa-i Kasâ'id* ve *Gazeliyyât*'ta Mesîhî'ye ait 1 kaside, 1 terakib-i bend, 3 murabba ve 119 gazel

bulunmaktadır. Ayrıca aynı mecmuanın mürettep bölümün başında derkenarda şaire ait 3 kasideye yer verilmiştir (Yilter, 2006, s. 277-330). Şaire ait bazı gazeller, başka şairlerin divanlarının zahriyelerinde bulunmaktadır. Mesela *İsmeti Dîvânı*'nda (Millet Kütüphanesi, AEMnz298/1) Mesîhî'ye ait bir gazel bulunmaktadır.

Mesîhî'ye ait şehrengiz bazı kataloglarda "*İşretnâme, Edirne Şehrengîzi, Şehrengîz-i Edirne*" gibi isimlerle kaydedilmiştir. Şaire ait olduğu kaydedilen bir diğer eser ise *Risâle-i Mu'ammeyât*'tır. Kaynaklarda bu eserin şaire ait olduğuna dair hiçbir bilgi bulunmamaktadır. Bu eserin başka bir Mesîhî'ye ait olması ihtimali de bulunmaktadır. *Seçme Şiirler* adlı mecmuada (Millet Kütüphanesi, AEMnz771/8) Mesîhî ve Şem'î ile ilgili bir hikâye bulunmaktadır.

Mesîhî'ye ait olduğu kaydedilen *Cevâbnâme-i Mesîhî* adlı mensur eser; devrin devlet adamları Yûnus Paşa ve Dukakin-zâde arasında sancak değişimini anlatan metni, Yûnus Paşa ve Rumeli Defterdarı arasındaki yazışmayı, Yûnus Paşa'nın elçi olması münasebeti ile Mustafa Paşa'ya tebrik mektubunu, Mesîhî'nin Sinan Paşa ve Tâc-zâde arasındaki yazışmaları ihtiva eden mektuplardan oluşan küçük bir risaledir.

Mesîhî'nin şiirlerinin yer aldığı bir diğer eser *Mevlânâ Medhiyyesi ve Faydalı Bilgiler*'dir. Çoğunlukla Şeyh Gâlib'in şiirlerinin yer aldığı bu yazmada Mesîhî'ye ait şiirler de bulunmaktadır.

2.1. Yazmalar

1. Mesîhî, *Dîvân*. Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, 191/4
2. Mesîhî, *Dîvân*. Kitabhane-i Umumi, Türkçe Yazmaları, İran 1057
3. Mesîhî, *Dîvân*. Mısır Milli Kütüphanesi, Kahire 161
4. Mesîhî, *Dîvân*. Türk Dil Kurumu Kütüphanesi, Türkçe Yazmaları, 231
5. Mesîhî, *Dîvân*. İstanbul Kütüphanelerinde Bulunan Türkçe Divanlar İstanbul Üniversitesi Ktp., 899

6. Mesîhî, *Dîvân*. İstanbul Kütüphanelerinde Bulunan Türkçe Divanlar, İstanbul Üniversitesi Ktp., 668
7. Mesîhî, *Dîvân*. Süleymaniye Kütüphanesi, Lala İsmail Efendi, 483, 75 yk., 19 st.
8. Mesîhî, *Dîvân*. Atıf Efendi Kütüphanesi, Atıf Efendi Koleksiyonu, 2054/3, 123-173 yk.
9. Mesîhî, *Dîvân*. Hidiv Kütüphanesi, Türkçe Yazmaları, 8796/4
10. Mesîhî, *Dîvân*. New Jersey ABD Garrett Collection Yahuda Series, Ottoman Turkish 1479Y
11. Mesîhî, *Dîvân*. Atıf Efendi Yazma Eser Kütüphanesi, 2054/3
12. Mesîhî, *Dîvân*. Süleymaniye Kütüphanesi, Mikrofilm, 1793/1, 1-69b yk.
13. Mesîhî, *Dîvân*. Süleymaniye Kütüphanesi, Mikrofilm, 1687, 115 yk.
14. Mesîhî, *Dîvân*. Milli Kütüphane, Millî Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, 4232/2, 18a-32b yk.
15. Mesîhî, *Şehrengîz-i Edirne*. Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmud Efendi, 3563/12, 47-52 vr., 21 st.
16. Mesîhî, *Edirne Şehrengizi*. Süleymaniye Kütüphanesi, Ali Nihat Tarlan, 69/2, 22a-25b yk., 15 st.
17. Mesîhî, *Şehrengîz-i Edirne*. Süleymaniye Kütüphanesi, Ali Nihat Tarlan, 80/2, 6b-8a yk., muhtelif stn.
18. Mesîhî, *Edirne Şehrengizi*. Mevlâna Müzesi, Türkçe Yazmaları, 5336/1
19. Mesîhî, *Şehrengîz ve Mesneviyyât ve Müseddesât*. Nuruosmaniye Kütüphanesi, Nuruosmaniye, 4968/5, 51-56 yk.
20. Mesîhî, *Şehrengîz-i Edirne*. Millet Kütüphanesi, AEmnz, 685/9, 191-194. yk.
21. Mesîhî, *İşretnâme*. Millet Kütüphanesi, A.E. Manzum, AEmnz685/7.
22. Mesîhî, *Gül-i Sadberg*. Çorum Hasan Paşa Kütüphanesi, Hasan Paşa Yazma, 2237/1, 1b-25b yk., 21 st.
23. Mesîhî, *Gül-i Sad-berg*. Süleymaniye Kütüphanesi, Esâd Efendi, 3351/2, 6-25 vr. 21 st.

24. Mesîhî, *Gül-i Sad-berg*. Hacı Selim Ağa Kütüphanesi, Hüdâyî Efendi, 1291, 107 yk., 21 st.
25. Mesîhî, *Gül-i Sad-berg*. Gazi Hüsrev Begova Biblioteka, 4885.
26. Mesîhî, *Gül-i Sad-berg*. Süleymaniye Kütüphanesi, Mikrofilm, 2415/1, 1-28 yk.
27. Mesîhî, *Cevâbnâme-i Mesîhî*. Süleymaniye Kütüphanesi, Yazma Bağışlar Koleksiyonu, 5502/2, 65-74 yk., 17 st.
28. Mesîhî, *Kasideler ve Bahâriye-i Mesîhî*. Köprülü Kütüphanesi, Mehmed Asım Bey Koleksiyonu, 719/16, 102-113 yk., 15 st.
29. Mesîhî, *Gazeliyyât*. Milli Kütüphane, Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, 06 Mil Yz A 8072, 49 yk.; 17 st.
30. Mesîhî, *Gazeliyyât-ı Mesîhî*. Süleymaniye Kütüphanesi, Hâlet Efendi Ek Koleksiyon, 245/8, 59-70 yk., 17 st.
31. Mesîhî, *Risâle-i Mu'ammeyât*. Çorum Hasan Paşa Kütüphanesi, Hasan Paşa Yazma Koleksiyonu, 2195/2, 68a-73a yk., 19st.
32. Mesîhî, *Münşe'ât*. British Library, Or. 11194.
33. Mesîhî, *Mecmûatü'l-Fevâ'id*. Millet Kütüphanesi, AE Manzum, AEmnz651, 70 yk., muhtelif st.
34. Mesîhî, *Mecmûa-i Eş'âr ve Fevâ'id*. Millî Kütüphane, Afyon Gedik Ahmet Paşa İl Halk Kütüphanesi, 03 Gedik 18185, 156 yk.
35. Mesîhî, *Mecmûa-i Eş'âr ve Fevâ'id*. Millî Kütüphane, Ankara Adnan Ötüken İl Halk Kütüphanesi, 06 Hk 110, 168 yk., muhtelif st.
36. Mesîhî, *Mecmûa-i Eş'âr*. Millî Kütüphane, Ankara Adnan Ötüken İl Halk Kütüphanesi, 06 Hk 240, 139 yk., 20 st.
37. Mesîhî, *Mecmûa-i Eş'âr*. Millet Kütüphanesi, AE Manzum, AEmnz636, 27 yk., 20 st.
38. Mesîhî, *Mecmûa-i Eş'âr*. Millet Kütüphanesi, AE Manzum, AEmnz586, 42 yk.
39. Mesîhî, *Mecmûa-i Eş'âr*. Millet Kütüphanesi, AE Manzum, AEmnz704, 186 yk., muhtelif st.
40. Mesîhî, *Mecmûa-i Eş'âr*. Millet Kütüphanesi, AE Manzum, AEmnz745, 123 yk., muhtelif st., 2 stn.

41. Mesîhî, *Mecmûa-i Eş'âr*. Millet Kütüphanesi, AE Manzum, AEmnz744, muhtelif st., 2 stn.
42. Mesîhî, *Mecmûa-i Eş'âr*. Millet Kütüphanesi, AE Manzum, AEmnz601, 126 yk., muhtelif st.
43. Mesîhî, *Mecmûa-i Eş'âr*. Millet Kütüphanesi, AE Manzum, AEmnz635, 143 yk., muhtelif st.
44. Mesîhî, *Mecmûa-i Eş'âr*. Millî Kütüphane, Millî Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, 06 Mil Yz A 2008, 17 yk.
45. Mesîhî, *Mecmûa-i Eş'âr*. Millî Kütüphane, Millî Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, 06 Mil Yz A 715, 143 yk.
46. Mesîhî, *Mecmûa-i Eş'âr*. Millî Kütüphane, Millî Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, 06 Mil Yz A 6774, 113 yk.
47. Mesîhî, *Mecmûa-i Eş'âr*. Millî Kütüphane, Millî Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, 06 Mil Yz A 8080/2, 15 yk., çift stn.
48. Mesîhî, *Mecmûa-i Eş'âr*. Millî Kütüphane, Millî Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, 06 Mil Yz A 3291, 74 yk.
49. Mesîhî, *Mecmûa-i Eş'âr*. Süleymaniye Kütüphanesi, Ali Nihat Tarlan Koleksiyonu, 59/1, 1a-36b yk., 17 st., çift stn.
50. Mesîhî, *Mecmûa-i Eş'âr*. Süleymaniye Kütüphanesi, Ali Nihat Tarlan Koleksiyonu, 59/9, 190a-213b yk., 17 st., 2 stn.
51. Mesîhî, *Mecmûa-i Eş'âr*. Süleymaniye Kütüphanesi, Ali Nihat Tarlan Koleksiyonu, 67/1, 1b-106a yk., 21 st., 2 stn.
52. Mesîhî, *Mecmûa-i Eş'âr*. Süleymaniye Kütüphanesi, Ali Nihat Tarlan Koleksiyonu, 68, 96 yk., 16 st., 2 stn.
53. Mesîhî, *Mecmûa-i Eş'âr*. Millî Kütüphane, Millî Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, 06 Mil Yz A 801, 138 yk.
54. Mesîhî, *Eş'âr*. Süleymaniye Kütüphanesi, Aşir Efendi Koleksiyonu, 314/6, 106b-127b yk., muhtelif st., 2 stn.
55. Mesîhî, *Mecmûa-i Eş'âr*. Süleymaniye Kütüphanesi, Aşir Efendi Koleksiyonu, 458/2, 13a-59b yk., muhtelif st.
56. Mesîhî, *Cönk*. Millî Kütüphane, Millî Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, 06 Mil Yz Cönk 88, 84 yk.
57. Mesîhî, *Cönk*. Millî Kütüphane, Millî Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, 06 Mil Yz Cönk 287, 51 yk.

58. Mesîhî, *Seçme Şiirler*. Millet Kütüphanesi, AE Manzum, AEmnz771/8, 101b-128b yk., muhtelif st.

59. Mesîhî, *Eş'âr-ı Müntehâbe*, Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmud Efendi Koleksiyonu, 3563/13, 52-54 yk., 21 st.

60. Mesîhî, *Mevlânâ Medhiyyesi ve Faydalı Bilgiler*. Millet Kütüphanesi, AE Manzum Koleksiyonu, AEMnz766/3, 62b-134b yk., muhtelif st.

61. Mesîhî, *Mecmûa-i Kasâ'id ve Gazeliyyât*, Süleymaniye Kütüphanesi, Hâlet Efendi, 245, 60b-71a yk.

2.2. Tezkireler

Klâsik Türk Edebiyatı ve şairler hakkındaki ayrıntılı bilgilere daha çok tezkirelerde rastlanmaktadır. Şairlerin hayatı, eserleri, edebî kişilikleri, şiirlerinden örneklerin yer aldığı tezkireler, alan araştırmacıları için vazgeçilmez kaynaklar olduğu için bu bölümde bibliyografyaya dâhil edilmiştir. Klasik Türk edebiyatı üzerine yapılan hemen her çalışma tezkirelerdeki bilgilerle desteklenerek olgunlaştırılmaktadır. Mesîhî hakkında yedi farklı tezkirede bilgiler bulunmaktadır. Bu tezkireler arasında Mesîhî hakkında ayrıntılı bilgiler Âşık Paşa'ya ait olan *Meşâ'irü's-Şu'arâ*'da yer almaktadır. Aşağıda Mesîhî ve eserlerine yer veren tezkirelerin yazma nüshalarına birer örnek verilmiş, akabinde şair ile ilgili bilgilerin yer aldığı varak veya sayfa numaraları eklenmiştir.

1. Âşık Çelebi, *Meşâ'irü's-Şuarâ*, Süleymaniye Kütüphanesi, Aşir Efendi Koleksiyonu, No. 268, 390 yk. 23 st. // vr. 166a.

2. Beyânî, *Tezkire-i Şu'arâ*, Millet Kütüphanesi, A.E. Tarih, No. 757, 127 yk., 16 st. // vr. 92a.

3. Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-Zünûn-II*. Süleymaniye Kütüphanesi, Ali İhsan Yurt Koleksiyonu, No. 223, 946-2056 s. // s. 1505.

4. Kınalızâde Hasan Çelebi, *Tezkiretü's-Şuarâ*. Kayseri Kütüphanesi, Reşid Efendi Koleksiyonu, No. 934, 307 yk. // vr. 254b-256b.

5. Latîfî, *Tezkire-i Latîfî*. Millet Kütüphanesi, A.E. Tarih Koleksiyonu, No. 778, 156 yk. 15 st. // vr. 143b-144a.

6. Riyâzî, *Riyâzü's-Şuarâ*, Süleymaniye Kütüphanesi, Lala Paşa Koleksiyonu, No. 314, // vr. 127b-128a.

7. Sehî, *Heşt-Behîşt*. Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya Koleksiyonu, No. 3544, 122 yk., 13 st. // vr. 99b-100a.

2.3. Tezler

Mesîhî ve eserleri üzerine hazırlanmış 3 doktora ve 8 yüksek lisans tezi bulunmaktadır. Mesîhî hakkında ilk tez çalışması Mine Mengi tarafından Edinburgh Üniversitesinde yapılmıştır. Bu çalışma, şair hakkında yurt dışında yapılmış tek doktora tezi özelliği de taşımaktadır. Mengi, 1995 yılında *Mesîhî Dîvânı*'nın tenkitli neşrini de yapmıştır. Şairin *Dîvân*'ının tahlili ve *Gül-i Sad-Berg*'i de doktora tezi olarak çalışılmıştır. Tıgılı'ya ait doktora tezi doğrudan Mesîhî ile ilgili olmasa da onun şehrengizi hakkında önemli tespitler içermektedir.

Mesîhî ve eserleri üzerine yapılan yüksek lisans tezleri daha çok şerh, sözlük, analiz ve dil çalışmaları ekseninde yürütülmüştür. Mesîhî'nin gazellerinde teşbih ve istiare gibi söz sanatları, gazel şerhleri, deyim ve atasözleri gibi konular bunlardan birkaçıdır. *Divan*'ın sözlüğü, eskicil (arkaik) dil malzemesinin tespiti, gramatikal dizin çalışması, eserde bulunan deyim ve atasözleri gibi dil çalışmaları da yüksek lisans tezi olarak hazırlanmıştır. Tez konusu olan bir mecmuada *Mesîhî Dîvânı*'nın neredeyse tam bir nüshası yer aldığından kaynakçada yer verilmesi uygun görülmüştür.

2.3.1. Doktora Tezleri

1. Akbudak, Yasemin (2002). *Mesîhî Dîvânı'nın Tahlili*. İstanbul Üniversitesi SBE Doktora Tezi.
2. Derdiyok, İ. Çetin (1994). *15. Yüzyıl Şairlerinden Mesîhî'nin Gül-i Sad-Berg'i*. Çukurova Üniversitesi SBE Doktora Tezi.
3. Mengi, Mine (1969). *The Divan of the Fifteenth Century Ottoman Poet Mesîhî*. University of Edinburgh (Doctoral Thesis).
4. Tıgılı, Fatih (2020). *Türk Edebiyatında Şehrengizler*. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi.

2.3.2. Yüksek Lisans Tezleri

1. Batar, Kübra (2017). *Mesîhî'nin Gazellerinde Teşbih ve İstiâre*. İnönü Üniversitesi SBE Yüksek Lisans Tezi

2. Doğan, Esra (2019). *Mesîhî Dîvânı Sözlüğü*. Gazi Üniversitesi SBE Yüksek Lisans Tezi.
3. Ekiz, Gülten (2019). *Günümüze Göre Mesîhî Dîvânı'nda Eskicil Unsurlar*. Giresun Üniversitesi SBE Yüksek Lisans Tezi.
4. Görgeç, Gülsüm (2022). *Mesîhî Dîvânı, Dil İncelemesi, Gramatikal Dizin*. Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi.
5. Karanalbant, Hasan Cihad (2023). *Mesîhî Dîvânı'nda 53-102. Gazellerin Şerhi*. Bartın Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi.
6. Madan, Hamide (2019). *Mesîhî Dîvânı'nda Türkçe İlk Elli Gazelin Şerhi*. Bartın Üniversitesi SBE Yüksek Lisans Tezi
7. Öge, Sevil (2001). *15. Yüzyıl Şairlerinden Mesîhî, Cem Sultan, Ahmed Paşa, Necati Beg, Üsküblü İshak Çelebi ve Şeyhî'nin Divanlarında Atasözleri ve Deyimler*. Trakya Üniversitesi SBE Yüksek Lisans Tezi.
8. Yilter, Sait (2006). *Mecmû'a-i Kasâ'id ve Gazeliyyât (Mecmû'a-i Devâvîn)*. Erciyes Üniversitesi SBE Yüksek Lisans Tezi.

2.4. Kitaplar

Mesîhî ve eserleri hakkında yapılan en kapsamlı çalışmalar kitaplardır. Şairin *Dîvân'ı*, *Gül-i Sad-berg'i* ve Edirne *Şehrengîzi*'nin kitap çalışmalarına konu edildiği görülmektedir. Mesîhî'nin hayatı, sanatı ve eserleri hakkında biyografik bilgiler veren tezkireler ve mecmualar da birer kitap çalışması olarak bibliyografyaya eklenmiştir. Mesîhî'nin doğup yaşadığı Rumeli coğrafyasındaki edebî çevreler, şairler ve kültürel arka planın anlatıldığı çalışmalar doğrudan şairle ilgili olmasa da onunla ilgili orijinal tespitlerin yapıldığı çalışmalar olarak kaynakçada yer almıştır. Bazı kitap çalışmaları Mesîhî'yi her yönüyle (hayatı-sanatı-eserleri) ele alan monografik eserlerdir.

1. Açıkgöz, Namık (2017). *Riyâzü's-Şu'arâ*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
2. Canım, Rıdvan (hızl.) (2000). *Latîfî, Tezkiretü's-Şu'arâ ve Tabsiratü'n-Nuzamâ (İnceleme-Metin)*. Ankara: AKM Yayınları.

3. Çavuşoğlu, Mehmet (1971). *Necâtî Bey Dîvânı'nın Tahlili (1. baskı)*. İstanbul: MEB Devlet Kitapları.
4. Doğan, M. Nur (2002). *Eski Şiirin Bahçesinde*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
5. Gıynaş, Kâmil Ali (hızl.) (2014). *Pervâne Bey Mecmuası, Pervâne b. Abdullah*. 3 C. İstanbul: Akademik Kitaplar.
6. İğneci, Eşref (1969). *Priştineli Mesîhî Kasideleri-Şehrengizi*, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Bitirme Tezi, Ankara: TDK Yayınları.
7. İpekten, Haluk (1996). *Divan Edebiyatında Edebi Muhitler*. İstanbul: MEB Yayınları.
8. İsen, Mustafa (1998). *Sehî Bey Tezkiresi "Heşt-Behiş"*. Ankara: Akçağ Yayınları.
9. Kılıç, Filiz (2018). *Meşâ'irü's-Şu'arâ*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
10. Koçoğlu, Turgut ve Koçoğlu, Fadime (2022). *Mesîhî'nin Recâ-yı Esb Kasidesi'nde Mizahî Üslûp ve Harnâme'nin Recâ-yı Esb'e Etkisi. Klasik Türk Edebiyatında Gülmece ve Mizah*. Ankara: İKSAD Global Yayıncılık, s. 281-289.
11. Kutluk, İbrahim (1989). *Kınalı-zâde Hasan Çelebi-Tezkiretü's-Şu'arâ* (2 cilt). Ankara: TTK Basımevi
12. Levend, Â. Sırrı (1957). *Türk Edebiyatında Şehrengizler ve Şehrengizlerde İstanbul*. İstanbul: İstanbul Enstitüsü Yayınları.
13. Mengi, Mine (hızl.) (1995). *Mesîhî Dîvânı*. Ankara: AKM Yayınları.
14. Morina, İrfan (2004). *Rumeli Şairi Priştineli Mesîhî Hayatı-Sanatı-Eserleri* (2.Baskı). Priştine: Bay Yayınları.
15. Necib Asım ve Mehmed Arif Bey (1335). *Tarih-i Osmanî Encümeni Mecmuası*, e. I. s. 300-308.
16. Sungurhan, Aysun (2017). *Beyânî Tezkiresi (Tezkiretü's-Şu'arâ)*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

2.5. Makaleler

Mesîhî ve eserlerinin ayrıntılı olarak incelendiği çalışmalar daha çok makale ve bildirilerdir. Makalelerin klasik şiir okumaları,

şiiirlerdeki temel unsurlar, gündelik/sosyal hayatın şiiirlere yansımaları gibi konularda yoğunlaştığı görölmektedir. Ayrıca Mesîhî'nin şehrengiz, bahariye, fetihname gibi şiiirlerinin incelendiği çalışmalarla mektupları, hayatı, sanatı ve eserleri, şiiirlerindeki mahalli unsurlar hakkında yazılmış makaleler de bibliyografyada yer almıştır. Makale ve bildiriler şairi ve eserlerini daha iyi anlamak için yapılan spesifik çalışmalardır. Makale ve bildirilerin daha çok ulusal ve uluslararası dergilerde yayınlandığı, sempozyumlarda sunulduğu görölmektedir.

1. Açıkgöz, Namık (1997). Mesîhi Divanı'nı Okurken. *Türk Dili*. (550), 322-331.
2. Akbudak, Yasemin (2008). Mesîhî'de Şiiirin Beş Temel Unsuru. *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* (18): 277-297.
3. Ataseven, Yusuf (Temmuz 2017). Mesîhî Divanı'nda Gündelik Hayat Tezâhürleri. *ASOS Journal Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5(50), 224-236.
4. Batislam, H. Dilek (2006). Mesîhî Dîvânı'nda Yer Alan Ölüm ve Ölümle İlgili Unsurlar. *Folklor/Edebiyat Dergisi*. 12(46), 85-96.
5. Derdiyok, İ. Çetin, (1996). Prof. Dr. Mine Mengi, Mesîhi Divanı. *Türk Dili*. (530), 370-372.
6. Derdiyok, İ. Çetin (2005). Mesîhî'nin Bir Fetih-Namesi. *Ç. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 14(2), 245-264.
7. Eren, İsmail (1976). Mesîhî'nin Dünya Edebiyatında Yer Alan Bahariyesi. *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*. İstanbul, (XXII), s.213-219.
8. Eren, İsmail (1976). Bahariye'nin Fransızca, Rusça ve Sırpça Çevirileri. *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*. İstanbul, (XXII), s.221-227.
9. Eren, İsmail (1977). Bahâriyyenin Fransızca, Rusça ve Sırpça Çevirileri. *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*. (XXII): 221-227.
10. Kırkkılıç, Ahmet (1994). Edirne Şehrengizleri ve Şairleri. *Yedi İklim*. (47), 94-101.
11. Mengi, Mine (1974). Mesîhî'nin Hayatı, Şairliği ve Eserleri. *Türkoloji Dergisi*. (VI), 109-119.

12. Mengi, Mine (1974). Mesîhî'nin Hayatı, Şairliği ve Eserleri. *Türkoloji Dergisi*. 6(1), 109-119. https://doi.org/10.1501/Trkol_0000000065
13. Mengi, Mine (1990). İşretnâme-i Mesîhî Üzerine. *Erdem Dergisi*. 6(17), 419-436.
14. Mengi, Mine (2005). Mesîhî. *Türk Dünyası Edebiyatçıları Ansiklopedisi*. Ankara, (6), 335.
15. Özkan Bahar, Bahanur (Nisan 2017). Mesîhî Divanı'nda Sosyal Hayat. *Dede Korkut Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*. 6(12), 67-81.
16. Tıgılı, Fatih (2007). Klâsik Türk Edebiyatında Şehrengiz Çalışmaları Hakkında Bibliyografya Denemesi. *Turkish Studies International Periodical For the Languages Literature and History of Turkish or Turkic*. 2(4), 763-770.
17. Yıldırım, Ali (2009). Mesîhî Dîvânı'nda Rakibe Yönelik Sövgü ve Beddua. *Lânet Kitabı*. İstanbul: Kitabevi Yayınları, 375-388.
18. Yörür, Ali (2017). Mesîhî Divanı, Divanlarımızdan Tarihçe Nasıl İstifade Edilir? *Mecmua-Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*. (2)4, 60-66.

2.6. Bildiriler

1. Derdiyok, İ. Çetin (2000). Mesîhî'nin Münşeâtı İçerisinde Yer Alan ve Yavuz Sultan Selim'in Kendi Ağzından Mısır Fethini Anlatan Bir Mektup. *XII. Türk Tarih Kongresi (12-16 Eylül 1994), Bildiriler III*, Ankara: TTK Yayınları, 1111-1119.
2. Keklik, Murat (2018). Mesîhî'de Doğal Söyleyiş. *1. Bir Bilge Bir Ülke Sempozyumu*, Gümüşhane, Türkiye, 3 - 5 Ekim 2018, (1), 496-507.
3. Kıran, Fatih (2013). Klasik Türk Şiirine Ait Bir Mecmua-i Eş'âr'da Mesîhî'nin Divanında Bulunmayan Bazı Şiirleri Üzerine İnceleme. *II. Türkiye Lisansüstü Çalışmaları Kongresi (6-8 Mayıs 2013, Bursa)- Bildiriler Kitabı III*, Bursa: Star Ajans Matbaacılık, 743-752.
4. Morkoç, Y. Ertek (2012). Mesîhî ve Yahya Bey'in Şitaiyyelerindeki Anlatım Teknikleri Çerçevesinde Kış İmgesi. *Prof.*

Dr. Mine Mengi Adına Türkoloji Sempozyumu Bildirileri, Çukurova Üniversitesi, 20-22 Ekim 2011, 118-128.

5. Tetik, Bünyamin ve Özatalay, Zeynep (2014). Mesîhî Divanında ve Şehrengizinde Mahalli Unsurlar. UDEK 3th International Conference on Language and Literature *Turkish in Europe Proceeding Book II*, Tirana/Albany, Schkolla e Larte Hena e Plote” (Beder) Press, 37-63.

2.7. Edebiyat Tarihleri, Tezkireler, Ansiklopediler, El Kitapları ve Sözlük Maddeleri

Mesîhî, sanatı ve eserleri hakkında doğrudan bilgilerin verildiği kaynakların başında ansiklopedi ve sözlük maddeleri gelmektedir. Bu tür kaynaklar şairi, sanatını ve eserlerinin derli toplu bir şekilde anlatan, eserlerinden de örneklerle yer veren çalışmalardır. Edebiyat tarihleri, ansiklopediler, sözlükler, tezkireler, mecmualar ve el kitapları bu doğrultuda Mesîhî ile ilgili her türlü bilgiyi barındırmaları yönüyle çalışmaya dâhil edilmiştir.

1. Bursalı Mehmed Tâhir (1333 [1915]). *Osmanlı Müellifleri* (1. cilt). İstanbul: Matbaa-i Âmire.

2. *Büyük Türk Klasikleri* (1985), (2) Mesîhî. İstanbul: Ötüken-Söğüt Yayınları, 231-234.

3. Derdiyok, İ. Ç. (1996). Gül-i Sad-berk. *TDV İslâm Ansiklopedisi* (14.cilt), 225-226. [https:// islamansiklopedisi.org.tr/ gul-i-sad-berk](https://islamansiklopedisi.org.tr/gul-i-sad-berk)

4. Gibb, E. J. W. (1998). Mesîhî, Osmanlı Şiir Tarihi (Tercüme: Ali Çavuşoğlu), (I-II), Ankara: Akçağ Yayınları, 445-466.

5. Harmancı, E. (2022). Dîvân (Mesîhî). *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*. <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/mesihi-isa> [Erişim: 16.01. 2024]

6. Harmancı, E. (2022). Gül-i Sad-Berg (Mesîhî). *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü* // <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/mesihi-isa> [Erişim: 17.01.2024]

7. İz, F. ve Kut, G. (1985). XV. yy. Nazım ve Nesri (Mesîhî). *Başlangıcından Günümüze Kadar Büyük Türk Klâsikleri (III. Cilt.)*. İstanbul: Ötüken Yayınları, 231-234.

8. J. von Hammer, *Geschichte der Osmanischen Dichtkunst*, I-IV, Pesth 1836-38.
9. Kabaklı, A. (2008). *Türk Edebiyatı-II* (14. baskı). İstanbul: Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları, 546-547.
10. Kaplan, Y. (2022). Şehrengîz der-Medh-i Cüvânân-ı Edirne / Şehrengîz-i Edirne (Mesîhî). *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*. <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/mesihi-isa> [Erişim: 07.12.2023]
11. Karahan, A. (1997). Mesîhî. *İslâm Ansiklopedisi*, C. VIII. İstanbul: MEB Yayınları, 124-126 .
12. Kartal, A. (2004). Erken Dönem Nazım (XV. Yüzyıl). *Türk Dünyası Edebiyat Tarihi*. C. 5. Ankara: AKM Yayınları, 1-199.
13. Kartal, A. ve Şentürk, A. A. (2015). *Eski Türk Edebiyatı Tarihi*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 252-253.
14. Kartal, A. (2020). Mesîhî, İsâ. *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*. <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/mesihi-isa>
15. Kutlu, M. (1976). Mesîhî, İsâ. *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*. (VI), 276-277.
16. Kılıç, F. (hızl.) (2010). *Âşık Çelebi, Meşâirü's-Şuarâ İnceleme-Metin*. C. 2. İstanbul: İstanbul Araştırmaları Enstitüsü.
17. Mazıoğlu, H. (1982). Türk Edebiyatı, Eski. *Türk Ansiklopedisi* (32. cilt). Ankara: MEB Yayınları, 104.
18. Mengi, M. (2004). Mesîhî. *İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları, (29), 312-313.
19. Mengi, M. (2005). Mesîhî. *Türk Dünyası Edebiyatçıları Ansiklopedisi* (VI. Cilt). Ankara: AKM Yayınları, s.335.
20. Mengi, M. (2013), *Eski Türk Edebiyatı Tarihi*. Ankara: Akçağ Yayınları, 135-136.
21. Mermer, A. vd. (2009), *Üniversiteler için Eski Türk Edebiyatına Giriş*, Ankara: Akçağ Yayınları.
22. Levend, Â. S. (1957). *Türk Edebiyatında Şehrengizler ve Şehrengizlerde İstanbul*. İstanbul: İstanbul Fethi Derneği İstanbul Enstitüsü Yayınları.

23. Şentürk, A. A. ve Kartal, A. (2010). *Eski Türk Edebiyatı Tarihi*. İstanbul: Dergâh Yayınları.

2.8. Yabancı Dillerde Yapılan Çalışmalar

Osmanlı edebiyat tarihi üzerine Hammer, Gibb, Ambros... gibi yabancı araştırmacılar tarafından hazırlanmış eserlerde de Mesîhî ile ilgili bilgilere ve eserlerinden örneklerle yer verilmiştir. Mesîhî hakkında yapılan ilk akademik çalışmanın Mengi tarafından yurt dışında yapılması, şairin yaşadığı coğrafyanın bugün Türkiye sınırları dışında olması, şairin mahlasının dikkat çekmesinden dolayı yabancı dillerde de çalışmaların yapılmasına yol açmıştır. Mesîhî'nin hayatı, sanatı ve edebî kişiliğinin yanında eserleri hakkında da yabancı dillerde çalışmaların yapıldığı görülmektedir.

1. Bayraktareviç, Fehim (1977). "Mesîhî'nin Dünya Edebiyatında Yer Alan Bahariye'si" (trc. İsmail Eren), *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 22, ps. 213-219.

2. Gibb, Elias J. W. (1900-1909). *A History of Ottoman Poetry*, I-VI, London.

3. von Hammer-Purgstall, J. (1836). *Geschichte der Osmanischen Dichtkunst*. (1) 297.

4. Menage, V. L. (1988). The Gül-i Sad-berg of Mesîhi. *Osmanlı Araştırmaları*. (VII-VIII), 11-32.

5. Mengi, M. (1969). *The Divan of the Fifteenth Century Ottoman Poet Mesîhi (Doctoral Thesis)*. University of Edinburgh.

6. Mengi, M. (1986). The Fifteenth Century Ottoman Poet Mesîhi and his Works, *Erdem Dergisi*, 2(5), 357-370.

7. Ambros, E. G. (1954-2002). Mesîhi. *The Encyclopedia of İslam* (new edition) (İng.), (VI), 1026-1027.

Sonuç

Mesîhî, klasik Türk edebiyatında fazla ses getirmiş bir şair olmasa da gerek şehrengiz türünün ilk örneğini yazması gerekse kendine has yaşam tarzı ve üslubuyla döneminin dikkat çeken şairlerinden biri olmuştur. Şiirlerinde diğer Rumeli şairlerinin yaşantıları hakkında izler bulmak mümkündür. Mesîhî'nin eserleri onun ismini yaşatacak kalitededir. Kaynaklarda İsâ ya da Mesîh adıyla geçen şair kendi devrine, sonraki yüzyıllarda gelen şairlere

ve günümüze dek pek çok çalışmaya ilham kaynağı olmuştur. Şairin bilinen eserlerinin dışında mecmûa, cönk, müntehabat tarzında tertip edilmiş birçok yazma eserde de şiirleri, mektupları ve yazışmaları bulunmaktadır.

Günümüz teknolojisinin getirmiş olduğu kaynaklara erişme, kayıt altına alma ve listeleme imkânları ile son zamanlarda bibliyografya çalışmaları önemli kaynaklar durumuna gelmiştir. Bu çalışmada Mesîhî'nin hayatına, eserlerine, edebî kişiliğine değinilmiş; şair ve eserleri hakkında bugüne kadar yapılmış çalışmalar tespit edilmiştir. Mesîhî hakkında hazırlanmış olan bu bibliyografya çalışmasında yurt içi ve yurt dışındaki kütüphanelerde bulunan el yazmaları tespit edilmiş ve eserler liste hâlinde çalışmaya eklenmiştir. Şair hakkında birincil kaynaklar konumundaki tezkireler de çalışmaya dâhil edilmiş, yazmalarda şair hakkında bilgilerin bulunduğu varak numaraları belirtilmiştir. Mesîhî ve eserleri üzerine yapılmış olan doktora ve yüksek lisans tezleri de kaynakçaya eklenmiştir. Şair, divanı ve diğer eserlerinin konu edildiği kitap, makale ve bildirilerin künyeleri de bibliyografyada yer almıştır. Mesîhî üzerine hazırlanmış ansiklopedi ve sözlük maddeleri ile yabancı dilde yapılan çalışmalarla makalenin çerçevesi belirlenmiştir.

Büyük bir titizlikle hazırlanmış olan bu çalışmada Mesîhî ile ilgili tüm kaynaklara ulaşmaya gayret edilmiştir. Bu bibliyografya denemesi, Mesîhî ve eserleri hakkında yapılacak bilimsel çalışmalarda kaynaklara ulaşma kolaylığı sağlayacaktır.

Kaynakça

- Akbudak, Y. (2002). *Mesîhî dîvânı'nın tahlili*. [Yayımlanmamış doktora tezi]. İstanbul Üniversitesi.
- Ataseven, Y. (Temmuz 2017). Mesîhî divanı'nda gündelik hayat tezâhürleri. *ASOS Journal Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5(50), 224-236.
- Ayverdi, İ. (2006). *Misalli büyük Türkçe sözlük*. C 1, Kubbealtı Neşriyat.
- Batar, K. (2017). *Mesîhî'nin gazellerinde teşbîh ve istiâre*. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. İnönü Üniversitesi.

- Canım, R. (hızl.) (2000). *Latîfî, Tezkiretü's-şu'arâ ve tabsîratü'n-nuzamâ (inceleme-metin)*. AKM Yayınları.
- Derdiyok, İ. Ç. (1996). Gül-i sad-berk. *TDV İslâm ansiklopedisi*. <https://islamansiklopedisi.org.tr/gul-i-sad-berk>
- Harmancı, E. (2022a). Divan (Mesîhi). *Türk edebiyatı eserler sözlüğü*. <https://tees.yesevi.edu.tr/madde-detay/divan-mesihî>
- Harmancı, E. (2022b). Gül-i sad-berg (Mesîhî). *Türk edebiyatı isimler sözlüğü*. // <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/mesihî-isa> [Erişim: 17.01.2024]
- İsen, M. (hızl.) (1980). *Sehî Bey, tezkire heşt behîşt*. Tercüman 1001 Temel Eser.
- Kaplan, Y. (2022). Şehrengîz der-medh-i cüvânân-ı Edirne / Şehrengîz-i Edirne (Mesîhî). *Türk edebiyatı isimler sözlüğü*. // <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/mesihî-isa> [Erişim: 07.12.2023]
- Karahan, A. (1997). Mesîhî. *İslâm ansiklopedisi*. C.8. MEB Yayınları.
- Karanalbant, H. C. (2023). *Mesîhî dîvânı'nda 53-102. gazellerin şerhi*. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Bartın Üniversitesi.
- Kartal, A. (2020). Mesîhî, İsmâ. *Türk edebiyatı isimler sözlüğü*. <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/mesihî-isa>
- Kılıç, F. (hızl.) (2010). *Âşık Çelebi, Meşâirü's-şuarâ inceleme-metin*. C.2. İstanbul Araştırmaları Enstitüsü.
- Madan, H. (2019). *Mesîhî dîvânı'nda Türkçe ilk elli gazelin şerhi*. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Bartın Üniversitesi.
- Mengi, M. (1974). Mesîhî'nin hayatı, şairliği ve eserleri. *Türkoloji Dergisi*. (VI), 109-119.
- Mengi, M. (1995). *Mesîhî dîvânı*. AKM Yayınları.
- Mengi, M. (2004). Mesîhî. *İslâm ansiklopedisi*. C.29. TDV Yayınları.
- Mengi, M. (2005). Mesîhî, *Türk dünyası edebiyatçıları ansiklopedisi*. AKM Yayınları, (VI), .335.

- Mengi, M. (2020). *Mesîhî dîvânı*. T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü.
- Sungurhan, A. (2017). *Beyânî tezkiresi (Tezkiretü's-şu'arâ)*. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Şentürk, A. A. (1999). *Osmanlı şiiri antolojisi*. Yapı Kredi Yayınları.
- Şentürk, A. A. ve Kartal, A. (2010). *Eski Türk edebiyatı tarihi*. Dergâh Yayınları.
- Tıgılı, F. (2020). *Türk edebiyatında şehrengizler*. [Yayımlanmamış doktora tezi]. İstanbul Üniversitesi.
- Yılmaz, M. (2016). Nihâl Atsız hakkında yapılmış çalışmalar üzerine bir bibliyografya denemesi. *The Journal of Academic Social Science (ASOS)*, 4(32), 378-394.
- Yilter, S. (2006). *Mecmû'a-i kasâ'id ve gazeliyyât (Mecmû'a-i devâvîn) (Hâlet Efendi mülhâkı, Süleymaniye Ktp. No: 245) (inceleme-metin-tıpkı basım)*. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Erciyes Üniversitesi.